

Allahverdiyeva Safurə Bayram qızı⁶⁵
N.GƏNCƏVİRSİ: KAMIL İNSAN TƏRBIYƏSİ

**Bir insanam məqamim, mələkdən də ucadır
Can atdığı o dərgah fələkdən də ucadır
Qamətimlə ölçülməz bir qiymətim var mənim
Aləmim əbu aləm, Yerdə.Göydə də mənim
Çay deyil əmümmanam, gör kinəyəm cahanda ,
Zərrə deyil tükənməz xəzinəyəm cahanda
Fələk tək xəzinə üstündə dir ayağım ,
Əlçatmazam, bil ki, nə üstündə dir ayağım,**

Deyən dahi Nizami insanı hər şeyə qadir olan, ən yüksək amallara çata bilən, son dərəcədə yərli, ləyaqətli, yer üzünün əsrəfi olan bir varlıq hesab edir. XII əsrdə yaşayıb yaradan bu dahi söz ustası öz əsərlərində təlim-tərbiyə məsələlərinə böyük yer verməklə maarifçi filosof və pedaqoq kimi şöhrət qazanmışdır. Nizami Gəncəvi irsinin böyüklüyü ondadır ki, o, insanı ilahi bir varlıq kimi formalaşdırmağa xidmət edir. Belə ki, Nizamının fikrincə insan elə yaşamalıdır ki, ömrünün sonunda peşman olmasın. Bunun üçün o, elm öyrənməli, əməklə məşğul olmalı, qəlbin saflığını qorumalıdır.

**Bu dünyanın tozu qonsa üstünə
Yüz dənizlə yusan, yuyulmaz yenə**

Nizami Gəncəvi insanı mükəmməl olmağa, xeyir işlərgörməyə, zülmə qarşı barışmaz olmağa səs-ləyir.

**Elə ömür sür ki. doqquz pərdədə,
Sənə aşkar olsun doqquz pərdə də.**

İnsanı başqa canlılardan fərqləndirən onun ağılı və elmidir. Bu keyfiyyətlərdə yərverməyən və özlərində yaşatmayan insanları N.Gəncəvi heyvanlara bərabər tuturdu. Ağıl canla, can ağılla var ola bilər deyirdi.

**Kim ki, yetişmədi ağıldanbara,
Oxşar insan sifət əjdahalara.
İnsana arxadır onun kamalı,
Ağıldır hər kəsin dövləti, malı.
Ağıl olsun sənə hər işdə rəhbər,
Hər şeyi ondan sor, o deyən yetər.**

Yəni, insanın ən dəyərli və əbədi var-dövləti onun əqlidir. İnsan həyatının zinəti onun əqlidir, kamalıdır. Belə ki, insane dünyanı və özünü dərk etmək üçün elm öyrənməli, öz üzəində daim çalışmalı, insani keyfiyyətlərə iyələnməlidir.

**Çox iti zehinlər yatan oldular,
Axırda saxsı qab satan oldular.
Qüvvət elmdədir başqa cür heç kəs,
Heçkəsə üstünlük eyləyə bilməz.**

Bu fikirlər bu günün də çox aktualdır. Yəni, hər bir insane özömrünü elm öyrənməyə həsr edərsə , o, nəinki dünyanı, dünyada baş verən hadisələri, özünü dərk edər, heç kəsin qarşısında ləyaqətini itirməz. Həyatın, yaşamağın mənasını və dəyərini anlayar.

Nizamiyə görə insanı ucaldan əsas məziyyətlərdən biri də onun mənəvi keyfiyyətlərinin düzgün tərbiyəsidir. Bu keyfiyyətlərdən biri də nəfsdir. Nəfsi düzgün tərbiyə olunmuş insan el içində hörmətli olar, özünün mərdliyi, ədaləti, düzlüyü, insane sevrəliyi ilə xalqın hörmətini qazanır.

**Allahlı qədər sən nəfsi saxlasan,
Ac gözdür öküzlə eşşək hər zaman.**

Göründüyü kimi, N.Gəncəvi nəfsinə qalib gələn insanı Allaha yaxın dəyərli varlıq hesab edir. O, belə hesab edir ki, insanı nadanlıqdan, qəbahətlərdən qurtarmaq üçün onu doğulduğu gündən düzgün tərbiyə etmək vacibdir. Nəfsin düzgün tərbiyəsi insanın dəyərini artırır, onu ölməz və mətanətli edir: "Nəfsini öldürsən ölməz olarsan" deyir.

İnsanla cəmiyyət arasında tarazlıq, ahəngdarlıq o zaman yaranar ki, cəmiyyəti vünün hər biri bioloji instinklərini ağılla idarə edə bilsin. Yəni, nəfsini cilovlaya bilsin. Nəfsani hisslərinə ağılın gücü ilə qalib gəlsin və yüksək insani keyfiyyətlərə malik olsun.

**İnsan oğlu qazanar zindənda da şan-şöhrət
Gətiribdir Yusiflə qaranlıq zindan şərəf
Könlük zəncirin izillətsiz atmaq olmaz
İztirabsız, əzabsız şərəfə çatmaq olmaz**

Özünü tərbiyə ilə məşğul olan insan peyğəmbərlik səviyyəsinə yüksələ bilər. Dünyaya hakim olmaq üçün insan dünyanın nəbzini tutmalı, ədalətli, insafli, rəhmlı olmalıdır. İnsanı rəzil edən onun tamahıdır. Nizami insana tamah hərisliyindən çəkinməyi tövsiyə edərək deyir:

Varsa suyun, çörəyin yoxluqdan qəmə batma

**Əlini çömçə tək hər kasaya uzatma
Çörək də söndürməsə hərisliyin odunu,
İç içməli sulardan döşür yemlik otunu**

Və ya:

**Minnətli çörək ilə kef-damaqmu yaxşıdır?
İnsanın eşşəyi tək otlamaqmu yaxşıdır?**

Deyən dahi şair minnətli çörək yeməkdənsə heyvan kimi çəmənlikdə azad olmağı məsləhət görür.

**Öz halal zəhmətinlə namuslu insan sayıl
Hər yetənə əl açma, əl açıb olma sail.**

Öz halal zəhmətinlə yaşa, namusunu qoru, hər yetənə əl açma söyləyən şair göstərir ki, insan öz əməyi ilə dolansa heç kəsə möhtac olma, başqalarının önündə alçalmaz. İnsan öz ləyaqətini, insani heysiyyatını qorumaq üçün əməklə məşğul olmalıdır. Başqasına qul olub buğda çörəyi yeyincə, özünün arpa çörəyini yeyib məğrur yaşamaq daha yaxşıdır. Ədib bütün bunları “Kərpickəsən qocanın bir cavanla hekayəti”ndə belə ifadə edir:

**Əziyyətli olsa da öyrəndim bu sənəti
Ki, boynumda qalmasın bir kimsənin minnəti
Xəzinə yazmıram ki, məxzərəyə qoyulum
Əlimin zəhmətilə dolanıram ay oğlan
Çörək qazanıram mən götürmə babalımı
İşi harama dəyişməm birgünlük halalımı**

Halallıq insan üçün ləyaqət meyarıdır, həyatda alını açıq, məğrur yaşamaq istəyirsənsə bir işlə məşğul ol, vaxtı boş keçirmə, xeyir bərəkət də zəhmətdədir.

**Bu tənbəllikdir? giriş bir işə,
Bekarlıq insanı sıxır həmişə**

N.Gəncəvinin bu fikri “ iş insanın cövhəridir” atalar sözü ilə üst-üstə düşür. Heç bir işlə məşğul olmayan insan tüfeyli həyat sürür, ələ baxan olur, xalq arasında hörmətdən düşür, ləyaqətini itirir.

Dahi söz ustası öz əsərlərində insana xas olan digər əxlaqi keyfiyyətlərdən – dostluqdan, düzlük və doğruluqdan, ədalət, təvazökarlıq və digər keyfiyyətlərdən söz açmış, paxıllığı, yaltaqlığı, ikiüzlülüğü pisləmişdir.

İnsanı yer üzünün əşrəfi hesab edən dahi şair onu dürüst olmağa, xeyirxah işlər görməyə, ədalətli, mərhəmətli olmağa dəvət edir.

**Xeyirxahlığı güdmək adillik nişanəsi
Xalqa xidmət kişinin ən böyük xəzinəsi
Ordu üçün, yurd üçün xoş diləklər bəsləsən,
Bir gün yüksələcəksən yurduğun üzərində sən.
Çalış xalq üçün asudəlik, səadət
Xalqı döyən, incidən nə qazabıb? Xəcalət!**

Xeyirxahlıq insan üçün ən dəyərli mənəvi keyfiyyətdir. Əvəz gözləmədən insanlara əl tutmaq, yığılana dayaq olmaq ləyaqətlik nişanəsidir. Xalqın rifahı üçün xeyirxah işlər görmək, onların xoş güzəranı üçün çalışmaq hər bir insanın borcudur. Bu gün belə ləyaqətli insanlara daha çox ehtiyac var.

**Ədalət müjdəsiylə cahanı şad eylə sən,
İşlər gör ki, iş olsun, yurdu abad eylə sən!
Ədalət xəzinəsidir inan bu gözəl diyar,
Ədl ilə iş görənlər əbədi özül tapar.**

Bəli, insanı əbədiliyə qovuşduran onun xeyirxah əməlləri, xalq üçün yaşaması, qurub yaratmasıdır. Bu baxımdan bu gün 30 il düşmən tapdağı altında qalan torpaqların azad edilməsi, bu torpaqların yenidən dirəldilməsi, orada quruculuq işlərinin aparılması, evlərin bərpası, qaçqınlarımızın öz yurd-yuvalarına qayıtması bizlərdən böyük işlər görməyi tələb edir. Hər bir vətəndaş bununla bağlı üzərinə düşən vəzifəni məsuliyyətlə yerinə yetirməyə borcludur. Yaxşı iş, yaxşı əməl həmişə insanı ucaldar və xalq onları həmişə xoş niyyətlə yad edər. Dahi Nizaminin oğluna nəsihət edərək dediyi bu sözlər bugünkü gənclərə də örnəkdir.

**Hünər ardınca qoş, xalqa hünər saç
Qapılar bağlama, ər ol, qapı aç**

Şeyx Nizami insana xas olan gözəl əxlaqi keyfiyyətlərlə yanaşı insanlığa yaraşmayan eybəcərlikləri də göstərərək tənqid edir. Bu gün az da olsa insanlarda rast gəldiyimiz ikiüzlülük, yaltaqlıq, paxıllıq, qorxaqlıq kimi keyfiyyətləri insanlığa layiq bilmir. Belə insanlar təhlükəli, qorxulu insanlardır. Bu insanlar öz xalqına, dövlətinə xəyanət edə bilər, sata bilər. Belə insanlar dildə bir söz deyir, başqa cür düşündür. Təəssüf ki, belə insanlara bu gün də rast gəlmək olur və onlar cəmiyyətdə tarazlığı pozmağa çalışırlar. Nizami onları belə dəyərləndirir:

**Öpüb qucaqlar səni, sözdə məhəbbətləri
Dərində qıvrılar kinkləri, nifrətləri**

**Nitqləri alovlu, ciyərləri buz kimi,
Ürəklər çoxdan ölmüş, özləri toppuz kimi ,
Xəzinə gizlədiblər dağda, bu sirri açma,
Rüsvay edərlər səni, yanlarında danışma.
Küy ... guya sən can-ciyərsən onlara
Yalmanıb, yaltaqlanıb səndən yol umanlara,
Sülh edərlər səninlə, zay etməkçün sübhünü
Allah vursun onların ülfətini, sülhünü.**

Göründüyü kimi dahi şair ikiüzlü insanların daxili aləmini. əməllərini göstərməklə məzəmmət edir, onların cəmiyyət üçün çox təhlükəli olduqlarını göstərir. Bu insanlar məsləksiz, əqidəsiz olduqları üçün onlardan uzaq olamağı məsləhət bilir. Belə insanlarla dost olmaq, onlara arxalanmaq olmaz. Bu fikirlər bu gün üçün də əhəmiyyətlidir.

Bu deyilənlər onu göstərir ki, Nizami yaradıcılığı tərbiyə məsələləri ilə çox zəngin və əhatəlidir. Bu gün gənc nəslin kamil bir insan kimi yetişdirilməsində, tərbiyə olunmasında Nizami Gəncəvi yaradıcılığına müraciət etmək, ondan bəhrələnmək məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat

1. L.Qasımova, R.Mahmudova, Pedaqogika- Bakı 2003
2. N.Gəncəvi-lirika, Sirlər xəzinəsi, Şərəfnamə Bakı-1988
3. Z.Qaralov-tərbiyə Bakı 2003

Açırsözlər: *kamilinsan, tərbiyə, nəfstərbiyəsi, aqlitərbiyə, xeyirxahlıq, ədalət*

Xülasə:

XII əsrdə yaşayıb yaradan şeyx Nizami öz əsərlərində təlim tərbiyə məsələlərinə böyük yer verməklə maarifçi-filosof və pedaqoq kimi şöhrət qazanmışdır. N.Gəncəvi irsinin böyüklüyü ondadır ki, o, insanı ilahi bir varlıq kimi formalaşdırmağa xidmət edir. Onun fikrincə insan elə yaşamalıdır ki, ömrünün sonunda peşman olmasın. Bunun üçün o, elm öyrənməli, əməklə məşğul olmalı, nəfsinə qalib gəməli, qəlbin saflığını qorumağıdır. Göründüyü kimi N.Gəncəvinin tərbiyə ilə bağlı fikirləri bu gün üçün də aktualdır və gənc nəslin tərbiyəsində ondan bəhrələnmək məqsədəuyğundur.

Rəyçi: DOS.E.VƏLİYEVƏ